

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هیلان

روزگار قاریخ

تألیف رشید کرچی

(زادنه)

ترژاکو

۱۳۹۳

سرشناسه: کوچکی، رشید، ۱۳۵۷-

عنوان و نام پدیدآور: هلیلان در گذر تاریخ / رشید کوچکی

مشخصات نشر: ایلام: زاگرو، ۱۳۹۱

مشخصات ظاهری: ۲۵۸ ص. مصور، جدول.

شابک: ۹-۰۱-۶۵۱۰-۶۰۰-۹۷۸ : ۱۰۰.۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: کتاب‌نامه

موضوع: هلیلان و زردلان - هلیلان - تاریخ

رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۱ ۹۷۹/۲۱۲۷ DSR

رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۴۵۲۵

شماره کتابشناسی ملی: ۲۷۳۲۴۵۵

انتشارات زاگرو- ایلام: ۲۴ صفحه اشرفی اصفهانی، کوچه‌ی سوم، پلاک ۲۱۷

هلیلان در گذر تاریخ

تألیف: رشید کوچکی

چاپ اول: ۱۳۹۱

شمارگان: ۱۰۰

طرح جلد: قدرت ملای

چاپ و لیتوگرافی:

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار	۹
فصل اول: موقعیت جغرافیایی هلیلان و زردلان	
موقعیت استان ایلام	۱۵
موقعیت جغرافیایی بخش هلیلان	۱۹
رودخانه سیمره بزرگترین رودخانه‌ی استان	۲۲
کوههای سیمره در دره‌ی هلیلان	۲۷
فصل دوم: موقعیت تاریخی و باستان‌شناختی هلیلان	
پیشینه تاریخی دشت هلیلان	۳۳
پیشینه‌ی پژوهش‌ها در استان ایلام	۳۵
پیشینه پژوهشی دشت هلیلان	۳۸
عصر سنگ در دره‌ی هلیلان	۴۰
بررسی و شناسایی دره‌ی هلیلان	۵۱
بررسی محوطه‌های پیش از تاریخی کهن در دره‌ی هلیلان	۶۱
استقرارهای دوره مس و سنگ در دره‌ی هلیلان	۷۵
عصر مفرغ	۸۷
بررسی مشخصات و ویژگی خنجرهای برنزی مکشوفه از دشت هلیلان	۹۲
تپه گوران	۹۴
تپه کزآباد A (شماره‌ی یک)	۱۱۲

۱۲۳.....	محوطه تاریخی حرّ حمام
۱۲۷.....	تپه چشمه ماهی
۱۲۸.....	محوطه تاریخی جوب شهر
۱۳۰.....	آسیاب‌های آبی کهره
۱۳۱.....	عمارت عبدالحسین خان ابوقداره در کهره
۱۳۵.....	مجموعه غارهای هلیلان و کهره
۱۳۹.....	محوطه‌های تاریخی در حوزه‌ی زردلان
۱۴۰.....	آب در حوزه‌ی سرچم
۱۴۳.....	آثار حوض بهائیان زردلان
۱۴۴.....	گورستان تاریخی در دشت هلیلان و حوزه‌ی زردلان
۱۶۴.....	هلیلان بر سر راه شوش به هگمتانه
۱۷۰.....	قلعه سام در مجاورت رودخانه سمره بر فراز جاده شاهی (شوش به اکباتان)
۱۷۳.....	معماری در هلیلان
	فصل سوم: مردم‌شناسی هلیلان و زردلان
۱۸۱.....	مقدمه
۱۸۳.....	موقعیت طبیعی، جغرافیایی و حیات وحش
۱۸۶.....	جمعیت، زبان، مذهب، معیشت
۱۹۲.....	ویژگیهای جمعیتی بخش هلیلان
۱۹۹.....	طرح پژوهشی دئمارکی‌ها درباره‌ی زندگی کوچ‌نشینی در دشت هلیلان (۱۳۶۲ تا ۱۳۷۱ میلادی)
۲۱۲.....	تأثیر اصلاحات ارضی بر زندگی کوچ‌نشینی در دره‌ی هلیلان
۲۱۳.....	کوچ‌نشینان سیمره‌نشین در دشت هلیلان
۲۱۶.....	سابقه ایل هلیلان و زردلان
۲۲۰.....	کشاورزی در دشت هلیلان
	فصل چهارم: تاریخ معاصر هلیلان و زردلان
۲۳۱.....	حکومت والیان و والی زادگان لرستان پشتکوه در هلیلان
۲۴۹.....	یارمحمدخان سردار بزرگ مشروطه از قوم لک

فصل پنجم: مکان‌های زیارتی هلیلان و زردلان

مکان‌های مقدس در دشت هلیلان ۲۵۹

فصل ششم: موسیقی در فرهنگ مردم هلیلان و زردلان

موسیقی در فرهنگ هلیلان ۲۷۵

محرم در هلیلان ۳۰۰

فصل هفتم: مشاهیر ادبی هلیلان و زردلان

مشاهیر ادبی هلیلان ۳۰۷

واژه‌نامه (کی به فارسی) ۳۲۳

فهرست منابع ۳۲۷

www.ketab.ir

پیشگفتار

فلات ایران به دلیل شرایط و موقعیت مطلوب جغرافیایی و قرار گرفتن در منطقه معتدل شمالی از دیرباز سکونتگاه انسان و مهد تمدن و فرهنگ بشریت بوده است. دره‌های کوهستانی، دشتهای میان‌کوهی، غارهای طبیعی، جنگل‌های انبوه، دامنه‌ها، جلگه‌های حاصلخیز و رودهای مهم و پر آب حواشی معتدل دریا موجب شرایط مساعد و مناسب برای استقرار و زندگی انسان‌ها شده است. تحقیقات و کاوش‌های باستان‌شناسی نشان می‌دهد، ایران جایگاه مهمی در تاریخ و تمدن گذشته بشری داشته است. اگرچه ایران در منطقه معتدل شمالی کره زمین از دیگر ویژگی‌های طبیعی مناسب برای سکونت داده این منطقه از آن بهره‌مند بوده است.

رشته کوه‌های عظیم البرز و زاگرس در فلات ایران و دره‌های میان‌کوهی آن، از جمله ناهمواریهای فلات ایران است که به دلیل شرایط جغرافیایی مطلوب، پناهگاه و سکونت‌گاه مهم انسان در دوره‌های مختلف بوده است. تحقیقات باستان‌شناسی تاکنون بسیاری از محل‌های باستانی و آثار و شواهد مربوط به زندگی انسان، زاگرس و البرز^۱ در مراحل غارنشینی، کوه‌نشینی و نیز سکونت‌گاه‌های اولیه در دشتهای کوهستانی و حواشی رودخانه‌ها را یافته و مورد کاوش و بررسی قرار داده است.

کهن سرزمین ایران به گواه یافته‌های باستان‌شناسان، پژوهندگان و دیرینه‌شناسان از نخستین تمدن‌ها و یکی از چند تمدن شگرف با پیشینه‌ای به درازای حیات بشر است و در این میان ایران و نواحی پیرامون آن سیمه بی‌تردید با یادمانه‌های بی‌بدیل خود شاید یکی از نخستینه‌های تاریخ و تمدن بشری باشد. شاهد این مدعا آثار به دست آمده از غارها و پناهگاههای سنگی حاشیه کبیرکوه در آبدانان و بدره و دشت هلیلان چون غار دَرَمَر و مَرَاو است که به عنوان ابتدایی‌ترین رشحات قلم بشر آغازین، بر دیواره‌ی سنگی غارهای لاسگو در فرانسه و آلتامیرا در اسپانیا پهلومی زند.

^۱ نام البرز در شاهنامه فردوسی بزرگوه ذکر گردیده که در زبان لکی نیز به همین نام می‌باشد.

ایلام سرزمین مفرغ و خواستگاه فرهنگ و هنر دست نخورده‌ی ایران باستان است. اکنون نیز علی‌رغم حوادث بیشمار که بر این سرزمین رفته است، هرگاه در فرصتی تصادفی و یا کاوشی باستان‌شناسانه با کشفی نو رازی جدید گشوده می‌گردد، بار دیگر تحسین همگان را بر خردمندی و فن‌آوری پیشینیان آن برمی‌انگیزد. یکی از دشت‌های کم وسعت این دیار از ایران زمین، دشت هلیلان است که در جنوب شرقی کرمانشاه به مانند مثلثی میان ایلام و لرستان واقع شده است. هلیلان دارای آثار تاریخی و باستانی فراوانی چون قلعه‌ها، گورستان‌های تاریخی، پل‌ها و به خصوص تپه‌های باستانی است که بسیاری از این محوطه‌های تاریخی توسط باستان‌شناسان ملی و خارجی مورد کاوش و بررسی قرار گرفته‌اند.

یافته‌های باستان‌شناسی بیانگر آن است که سرزمین باستانی ناحیه سیمره در زاگرس میانی به دلیل دارا بودن منابع زیستی، قلعه‌های مرتفع برفگیر، آب فراوان، مراتع حاصلخیز، جنگلهای انبوه، غارها و سنگ‌نگارهای طبیعی از دیرباز محل مناسبی برای اقامتگاههای موقت و دائمی بشر بوده است. صادق سنگ‌نگارهای طبیعی در این خصوص می‌نویسد: قدیمی ترین آثار گروههای پراکنده‌ی انسانی در حوزه فرهنگی ایلام و لرستان در دره‌ی هلیلان واقع در کناره رودخانه سیمره که در ارتفاع ۹۳۰ متری از سطح دریا واقع شده است، حداقل هفت محل شناسایی شده است. این محل‌ها نزدیک تپه گوران و در منطقه‌ای به نام پل تاریک است. آثار بدست آمده از آن متعلق به دوره‌ی زیرین پارینه سنگی و تاریخ تخمین آن ۱۰۰/۰ تا ۲۰۰/۰ سال پیش است. از این هفت محل، دو محل پناهگاه، سنگی چهار محل از نوع سنگ‌نگار و یک محل دیگر تپه گوران مربوط به دوره‌ی نوسنگی (۷۰۰۰ سال ق. م) در ایران است (ملک‌شهم زار، ۱۳۷۸: ۱۱۹).

دشت هلیلان به علت قرار گرفتن در محدوده‌ی بین تمدنهای قدیم ایران باستان به خصوص تمدن ساسانی و همچنین عبور جاده شاهی (شوش به اکباتان) در جنوب و جاده خاران در شمال آن یکی از محل‌های تمدنی و باستانی ایران زمین به شمار می‌رود. این منطقه در سال‌های ۱۹۶۲ و ۱۹۷۴ میلادی توسط یک هیأت باستان‌شناسی از کشور دانمارک به سرپرستی یورگن ملگارد و پدر مورتسن در دو بخش باستان‌شناسی و مردم‌شناسی مورد بررسی و شناسایی قرار گرفت.

در ادامه بررسی‌های باستان‌شناسان و مردم‌شناسان خارجی و داخلی که توسط سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و مرکز باستان‌شناسی ایران در استان ایلام انجام گرفته است، تصمیم گرفته شد تا کتابی جهت شناساندن این پژوهش‌ها و همچنین پیشینه‌ی تاریخی دشت هلیلان را به

رشته‌ی تحریر درآوریم. بررسی و شناسایی آثار تاریخی و همچنین مردم شناسی این دشت از فروردین ۱۳۸۸ شروع و تا فرودین ۱۳۹۰ هشمسی به پایان رسید. مهمترین ویژگی این اثر این است که کار شناسایی و عکس برداری در این دشت به صورت میدانی انجام شده است.

روش شناسی: بررسی حاضر حاصل دو سال کار شبانه روزی می باشد. گرچه در ابتدا از لحاظ زمانی یک سال برای انجام دادن کار در نظر گرفته شده بود، ولی به علت گستردگی دشت هلیلان زمان آن به ۲ سال افزایش یافت. در ابتدا به جمع آوری منابع مکتوب در ارتباط با منطقه مورد بررسی، تهیه گزارش های مردم شناسان و باستان شناسان خارجی از کشورهای دانمارک، انگلستان، آلمان و دیگر کشورها در خصوص پیشینه ی تاریخی دشت هلیلان پرداختم. در این مرحله با مراجعه پژوهشگرانی که در زمینه باستان شناسی و موزه ی ملی ایران تعدادی از منابع مکتوب جمع آوری و سایر منابع در دسترس را مطالعه نمودم. بعدی تهیه گردید. در موزه ی ملی ایران تصویر اشیاء به دست آمده از تپه گوران، ایلام، زردلان که بین سالهای ۱۳۲۸ و ۱۳۴۲ هشمسی توسط هیات باستان شناسی دانمارک حفای شده بود، جمع آوری گردید.

همچنین چند مقاله شامل گزارش باستان شناسان دانمارک و انگلیسی در خصوص آثار پیش از تاریخ در دره ی هلیلان توسط دکتر سجاد علی یحیی محمد نصیری و خانم طیبه برجی ترجمه گردید و در این پژوهش به کار گرفته شد. کار بررسی و عکس برداری منطقه هلیلان و زردلان از شرقی ترین نقطه این منطقه یعنی روستای میدر در شرق زردلان شروع و تا گردنه شاهبداغ در شمال غربی هلیلان انجام گرفت. برای انجام کار از سه دهه های ایران با مقیاس ۱:۲۵۰/۰۰۰ و نقشه راههای استان ایلام با مقیاس ۱:۴۹۶/۰۰۰ استفاده شد است.

این اثر حاصل دو سال کار و تلاش در خصوص پیشینه ی تاریخی هلیلان در بخش باستان شناسی و مردم شناسی است. تردیدی نیست که انجام دادن چنین کاری بدون یاری دوستان بسیار دشوار است. ابتدا از پرفسور پدیر مورتسن و همسرش خانم اینگه دمانت مورتسن که تمام مقالات، کتابها، عکسها و پژوهش های باستان شناسی و مردم شناسی که در سال ۱۳۴۱ و ۱۳۵۳ هشمی در دشت هلیلان انجام داده بودند از طریق پست از کشور دانمارک در اختیار اینجانب گذاشتند.

از پرفسور سکندر امان الهی بهاروند استاد دانشگاه هاروارد

خانم آزاده اردکانی رئیس موزه ملی ایران و همکاران ایشان

دکتر فریدون بیگلری رئیس بخش پارینه سنگی موزه ملی ایران

خانم سیما میری رئیس بخش تاریخی و لرستان در موزه ملی ایران

دکتر محمد کرمی رئیس بخش بانک سفال موزه ملی ایران

دکتر میر اسکندری رئیس پژوهشکده‌ی باستان‌شناسی ایران

صادق ملک شه‌میرزادی استاد دانشگاه تهران و عضو پژوهشکده‌ی باستان‌شناسی ایران

دکتر علی حیدری استاد دانشگاه لرستان

مسعود اسکندری مدیر کل سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان ایلام

دکتر حبیب‌الله محمودیان باستان‌شناس و استاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام

ستر ابراهیم مرادی باستان‌شناس و استاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام

دکتر خرم‌نظری باستان‌شناس و استاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام

اردشیر کشاورز نخبه‌مند و مورخ

غلامرضا ابدالی معاونت اداره کل حفاظت محیط زیست استان ایلام

علیرضا فرزین عکاس و مستندساز اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان لرستان

علی سالاری مسئول پایگاه میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری بخش هلیلان

مهندس علی رضایی رئیس اداره جهاد کشاورزی بخش هلیلان

استاد علیرضا نادری از خوانندگان استان لرستان

رضا نوریان مسئول اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری شهرستان کوهدشت

خلبان علی حیدر پورمند و عبدالستار کاکایی که عکس‌های زیادی دشت هلیلان را انجام دادند.

دکتر سجاد علی‌یگی، محمد نصیری و خانم طویه برجی که تعدادی مقالات هیأت باستان‌شناسی

دانمارک به سرپرستی پدرمورتسن را انجام دادند.

مصطفی کوچکی که در طول دو سال عکس‌برداری دشت هلیلان را انجام داد.

و زحمات آقایان محمد اکبری، یوسف طاهری، خدایار باقری و خانم سومه مرادیان از

همکارانم در صدا و سیما مرکز ایلام که همه با هم کتاب را پدید آوردند به همین سبب

صمیمانه‌ترین سپاس و شادباش‌های خود را نثارشان می‌کنم.

رشید کوچکی

ایلام، اردیبهشت ۱۳۹۳ خورشیدی